

Обуна индекси – 1323

Ислом тафаккури • Исламская мысль • Islamic Thought • الفكر الإسلامي

ISLAM tafakkuri

ISSN 2181-9572

2021-yil
maxsus son

МУНДАРИЖА

ТИЛШУНОСЛИК ВА МАНБАШУНОСЛИК

Г.Н.Наврўзова. Шох Нақшбанд Алишер Навоий тавсифида.....	3
З.Н.Шакирова. Араб тилини билиш даражасини баҳоловчи миллий ва халқаро сертификатлар	10
Н.С.Сайдирахимова. Алишер Навоий буюк тилшунос сифатида	13
У.Б.Палванов. Саъдуддин ат-Тафтазонийнинг “Шарҳ ал-Мақосид” асарига ёзилган шарҳ, хошия ва таълиқлар	17
Д.К.Сагдуллаева. “Қисаси Рабғузий” асаридаги диний атамалар семантикаси	21
А.А.Казакбаев. Муҳаммад Муиззийнинг “Тасриф ал-афъол” асарида феъллардаги “qalb” ҳодисасининг ёритилиши	27
А.Б.Исамутдинов. Араб тили грамматикасида “иштиғол” ва “мафъул мутлак” масаласи масалаларининг ёритилиши	31
Х.Нуриддинов. Араб ва инглиз тилларида юкламаларнинг қиёсий таҳлили	34
С.А.Нурмухамедов. Абулфазл Байҳақийнинг “Тарих” асари: умумий тавсиф ва бирламчи таҳлиллар	39
У.Н.Саноқулова. “Мукошафату-л-қулуб” асарида мажоз.....	43
О.Сотволдиев. “Ат-Табакот ал-Кубро” асарида шахслар биографияси	48
М.Мўминова. Алишер Навоий ижодида устоз-шогирд анъанасининг аксиологик талқини.....	52

УНУТИЛМАС СИЙМОЛАР

Б.Б.Пирмухамедов. Маҳмуд Замахшарийнинг араб илмлари ривождаги ўрни	55
Е.Н.Usmonxo‘jayeva, I.M.Mirziyotov. Mahmudxo‘ja Behbudiy hayot yo‘liga bir nazar	59

Муассислар:

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар
Маҳкамаси ҳузуридаги
Дин ишлари бўйича қўмита,
Ўзбекистон мусулмонлари идораси,
Ўзбекистон халқаро ислом академияси

Бош муҳаррир:

Музаффар КОМИЛОВ

Нашр учун масъул:

Иродаҳон ГАФУРОВА

Таҳрир хайъати:

Зоҳиджон ИСЛОМОВ
Аҳаджон ҲАСАНОВ
Хамида ТҮЙЧИЕВА
Илҳомжон БЕКМИРЗАЕВ

Жамоатчилик кенгаши:

Содиқ ТОШБОЕВ
Неъматулло МУХАМЕДОВ

Муҳаррир:

Дурбек РАҲИМЖОНОВ

Рус ва инглиз тили муҳаррири:

Разия МАТИБАЕВА

Бадий муҳаррир:

Лутфулло АБДУЛЛАЕВ

Ўзбекистон Республикаси Президенти Администрацияси ҳузуридаги
Ахборот ва оммавий коммуникациялар агентлигида
2018 йил 17 сентябрда рўйхатга олинган.
Гувоҳнома рақами – 0968.
Йилда ўн иккита сонгача нашр этилади.
Нашр кўрсаткичи – 1323.
ISSN 2181-9572

Таҳририят манзили:

Тошкент ш., А.Қодирий кўчаси, 11-уй.
Тел./факс: (+99871) 244-00-91
E-mail: islomtafakkuri@iaau.uz

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги
Дин ишлари бўйича қўмитанинг 25.02.2022 йилдаги
03-07/1294-сонли хулосаси асосида тайёрланди.

Қўлёзмалар қайтарилмайди.
Мақолалар кўчириб босилса ёки иқтибос
олинса, «Ислом тафаккури» журналидан
олингани кўрсатилиши шарт.
Журнал саҳифаларида Аллоҳ таоло исмлари,
Қуръони карим оятлари ва ҳадислар берилётгани сабабли
уни ножиоз жойларга ташламанг.

Босишга 04.05.2022 йилда рухсат берилди.
Қоғоз бичими 60x84 1/8. Офсет усулида
босилди. Шартли 32,6 б.т. Буюртма:
Адади 100 дона.

Ўзбекистон халқаро ислом академияси нашриёт-матбаа
бирлашмаси босмаҳонасида чоп этилди.
Тошкент ш., А.Қодирий кўчаси, 11-уй.

ИСЛОМ ТАРИХИ

- Н.Мулласодиқова.** Рамазон ойининг номланиши билан боғлиқ қарашлар 63
Г.Худойберганова. Илк ислом даврида зуҳд (аскетизм) тушунчасининг талқини 66

ИСЛОМ ҲУҚУҚИ

- Ш.Халилов.** “Фатво” тушунчаси ва унинг ислом шариатидаги аҳамияти 72
М.В.Shermatova. Interpretation of women`s rights in islam..... 76

ДИНШУНОСЛИК

- Д.М.Турдиева.** Жануби-шарқий Осиёда қадимги диний таълимотлар ва уларнинг жамиятдаги ўрни 80
У.Ҳасанова. Миллатлараро тотувлик ва диний бағрикенглик – динлараро ҳамжиҳатлик асоси 85

ҚУРЪОНШУНОСЛИК ВА ҲАДИСШУНОСЛИК

- Д.О.Раҳимжонов.** Абу Ҳафс Насафийнинг «Китоб ал-қанд» асари Мовароуннаҳр ҳадис илми тарихи бўйича муҳим манба 89
G.Alijonova. XIX-XX asr sharqshunoslari tadqiqotlarida “Al-Kutub as-Sitta” to‘plamlari tahlili 93
Д.Т.Бобоназаров. Имом Зайлоий тадқиқотларида фикхий ҳадислар тавсифи 98

СИЁСАТШУНОСЛИК ВА ҲОЗИРГИ ЗАМОН

- А.Н.Юлдашев.** Сиёсий институтларнинг турлари ва уларнинг функционал хусусиятлари..... 102

ФАЛСАФА, ПЕДАГОГИКА ВА ПСИХОЛОГИЯ

- А.Ташанов.** Бузғунчи ғояларнинг миллий ва умумбашарий оқибатлари..... 107
Ё.А.Шуқуров. Таълим сифатини оширишда шахсга йўналтирилган таълим технологияларининг аҳамияти 113
D.Sh.Ravshanbekova. Оғишган хулқни ташхис қилиш усуллари 118
M.Ubaydullayeva. Zamonaviy psixologik metodlar tasnifi..... 122

АХБОРОТ ХАВФСИЗЛИГИ

- Қ.С.Раҳманов, Б.Қ.Махманов, О.Қ.Махманов.** Давлат фуқаролик хизматчилари малакасини ошириш фаолияти мониторинг тизимининг ахборот моделлари 126
D.S.Tuxtanzarov, S.A.Bekchanova, J.I.Kurganbayev. Zamonaviy tizimlar yordamida internetda yosh avlodni salbiy axborotlardan himoyalash va ularni nazorat qilish..... 131

НАВРЎЗОВА Гулчехра Неъматовна
 Бухоро муҳандислик-технология институти
 Ижтимоий фанлар кафедраси
 профессори, фалсафа фанлари доктори
 email: premium.progress@mail.ru

ШОҲ НАҚШБАНД АЛИШЕР НАВОИЙ ТАВСИФИДА

ШАХ НАҚШБАНД В ОПИСАНИИ АЛИШЕРА НАВОИ

SHAH NAQSHBAND IN THE DESCRIPTION OF ALISHER NAVOI

Аннотация: Мақолада жаҳоншумул Нақибандия таълимотининг асосчиси, Бухоронинг Еттинчи Пири Баҳоуддин Нақибанд номи билан маълум ва машҳур Муҳаммад ибн Муҳаммад ал-Бухорий (1318-1389) Шоҳ Нақибанд номи билан улуғланишининг асл сабабини Алишер Навоий “Хамса” асарининг биринчи достони “Ҳайратул аброр” таҳлили асосида маълумотлар келтирилган. Алишер Навоий 30 мисрада 31 марта маҳорат билан “нақиш” сўзини ишлатиб, Баҳоуддинни Шоҳ Нақибанд номи билан аржуманд этган Нақибандия таълимоти эканлигини исботлаган. Баҳоуддинни камолотида кўнгил ва риёзат ўрни очиб берилган.

Калит сўзлар: Шоҳ Нақибанд, Наққош, дилнавоз, нақиш, кўнгил, нақиши вужуд, Нақибандия, фано, бақо, сайр, “Вуқуфи қалби”.

Аннотация: В статье представлена информация на основе анализа первой части эпоса Алишера Навои «Хамса» («Пятерица») – «Хайрат аль-абрар» («Смятение праведных»), где Алишер Навои объясняет истинную причину прославления имени Шаха Накибанди, Седьмого покровителя Бухары, известного как Бахауддин Мухаммад ибн Мухаммад аль-Бухари (1318 -1389), основателя всемирного учения Накибандия. Алишер Навои 31 раз в 30 строках мастерски использовал слово «нақиш», чтобы доказать, что учение Накибандия, основано на имени Бахауддина Шаха Накибанда. Бахауддин в сов

Ключевые слова: Шах Накибанд, резчик, трогательный узор, сердце, узор существования, Накибандия, бренность, вечность, путешествие, «Вукуфи калби» («пауза или неподвижность, сконцентрированность сердца»).

Annotation: The article is based on the analysis of the first part of Alisher Navoi's epic “Khamasa” (The “Quintet” of Navai) – “Confusion of the Righteous” (“The Wonders of Good People”), where Alisher Navoi explains the true reason for glorifying the name of Shah Naqshband, the Seventh patron of Bukhara, known as Bahauddin Muhammad ibn Muhammad al-Bukhari (1318 -1389), the founder of the world teachings of Naqshbandiya. Alisher Navoi masterfully used the word “naqsh” 31 times in 30 misra to prove that the Naqshbandi doctrine is based on the name of Bahauddin Shah Naqshband. Bahauddin perfectly revealed the place of kindness and piety.

Keywords: Shah Naqshband, cutter, touching pattern, heart, existence pattern, Naqshbandiya, frailty, eternity, traveling, “Wuqoof-e-Qalbi” (“Vigilance of the heart”). «Vukufi hearts».

КИРИШ

Янги Ўзбекистон Тараққиёт стратегиясининг бешинчи йўналиши “Маънавий тараққиётни таъминлаш ва соҳани янги босқичга олиб чиқиш”ни амалга ошириш учун етти та мақсад қўйилган. “Янги Ўзбекистон маърифатли жамият” концепциясини амалга оширишда тарихни ўрганиш, маънавий меросимизни чуқур таҳлил этишга махсус эътибор қаратилган. Маънавийтимиз дарғаларидан бири Баҳоуддин Нақшбанддир. Бу табаррук инсон ҳақидаги манбалар таржима этилди [1,2,14,17], «Аврод» асари борлиги аниқланди [3] ва қатор янги тадқиқотлар натижалари эълон қилинди [4,6,8-13,15,19]. Аммо ҳали ўрганилиши лозим бўлган кўп масалалар мавжуд. Шулардан бири Алишер Навоийнинг Баҳоуддин Нақшбандга берган тавсифини моҳиятини англаш масаласидир.

Шарқ гавҳари бўлган Бухорони шарифу латиф қилган улуғ инсонлардан бири Муҳаммад ибн Муҳаммад ал-Бухорий (1318-1389) ҳисобланади. Бу табаррук зот Бухорони Еттинчи Пири, Баҳоуддин, Балогардон, Хожай Бузург, Шоҳи Нақшбанд номлари билан маълум ва машҳурдир. Баҳоуддин Нақшбанд ҳаёт-фаолияти тўғрисида мақомот, манокиб, тазкира ва рисоаларда маълумотлар берилган. Аммо Алишер Навоийнинг Баҳоуддин Нақшбандга берган тавсифларининг аҳамияти ва қиммати юксакдир. Чунки Алишер Навоий Ҳирот Нақшбандия тариқати жамоасининг пиру

муршиди, мутасаввиф олим Абдурахмон Жомий раҳбарлигида тасаввуф ва нақшбандия таълимотини ўрганган [5: 142-147] ва ҳар бир ёзган фикрини тажриба асосида қалбдан ўтказган.

Алишер Навоий 1476 йилда Нақшбандия тариқатини ихтиёр этиб, унга кирган [16:84]. У Абдурахмон Жомийни ўзига пиру муршид деб танлайди. Бу тарихий воқеа Нақшбандия тариқатининг Алишер Навоий дунёқараши ва таълимотида юксак даражада муҳим ўрин эгаллаганини амалиётда намоён бўлишидир.

Буюк мутафаккир Алишер Навоий “Насойим ул-муҳаббат” асарида Баҳоуддин Нақшбанд ҳақида кенг маълумот берган. Шоир “Лисон ут-тайр” асарида ҳам бу улуг зотнинг тавсифларини ёритган. Нақшбандийлик таълимоти асослаган Муҳаммад ибн Муҳаммад ал-Бухорий ҳақида агиографик ва тарихий-бадий асарларда бу улуг зотнинг Баҳоуддин ва Балогардон эканликлари кўпроқ ёритилган. Аммо бу муқаддас сиймонинг Нақшбанд даражаларининг моҳияти тўла ёритилмаган.

АСОСИЙ ҚИСМ

Ҳазрат Баҳоуддинни Шоҳ Нақшбанд эканлиги ҳақида энг мукамал тавсифланган манба Алишер Навоийнинг дунёга машҳур “Хамса” асарини биринчи достони “Ҳайрат ул-аброр”дир. Бу достоннинг XXI-бобидаги 30 мисраси тўла Баҳоуддинга бағишланган. [2:82-83] Бу тавсифда Алишер Навоий 23 маротаба нақш ва 8 бор илдизи нақш бўлган сўздан моҳирона фойдаланиб, Баҳоуддинни Нақшбандлар Шоҳи ва у яратган таълимотни “ажаб”, “дилнавоз” нақш сифатида тавсифлаган.

Алишер Навоий бобни “Хожа Баҳоуддин Нақшбанд қуддуса сирруху мадҳидаким, сунъ наққоши ҳикмат хомаси билан рўзғор саҳифасида анинг вужуди нақшини исломий тарҳ этти ва сурати иршоди билан куфр аҳли кўнгли варақидан хитойи ва фаранги нақши кетти” деб номлаган. Баҳоуддин Нақшбанд тавсифи қуйидаги мисралар билан бошланади:

Хожаки, Наққоши сипеҳри баланд,
Бўлғали Ер сафҳасиға Нақшбанд, [2:82]

“Хожаки, Наққоши сипеҳри баланд” - баланд осмон, юксак фалак Наққоши бўлган Хожа – Аллоҳ Наққош – нақшсоз, нақш солувчи, сураткаш, гул солувчидир. Наққош бу мисрада бутун борлик, фалакни яратган, яратувчи Худо маъносини англатади. Бутун борликни гўзал суратда яратган Мусаввирни Навоий Наққош деб ёзган. Навоий Нақшбанд нима эканлигини иншо этиш мақсадида нақш сўзининг мазмун - моҳиятини очилишини ният қилган бўлса керак. Бутун само ва Ер куррасини гўзал суратда нақшлаган Наққош – Тангри, Худо, Аллоҳдир. Баҳоудинни Нақшбанд эканлигини ва у яратган Нақшбандия таълимоти моҳиятини очиш учун сўз мулкининг султони ўттиз мисрада ўттиз бир маротаба нақш иборасини турли мазмун-моҳиятда ишлатган.

“Бўлғали Ер сафҳасиға Нақшбанд” - Наққош – Тангри Ер юзига – ўзи яратган борликнинг саҳифаси, вароқи, бетиде Нақш боғлашни ният қилди. Яъни у Ер юзига чиройли, гўзал Нақш боғламоқчи, яратмоқчи бўлди.

Айлади авроқ мунаққаш баса,
Нақш рақам айлади дилкаш баса [2:82].

“Айлади авроқ мунаққаш баса” - Наққош ўзи яратган асар - Ер саҳифаси варақларини жуда зеб бериб, мунаққаш айлади, яъни нақшлади, безатди. Ер курраси ҳам Тангрининг яратган китобларидан, асарларидан биридир. Ер юзасини безатиш учун гўзал, беғубор боғу роғлар, тоғу дарёлар, далаю қирлар, ажойиб инсонларни нақш этди, уларга гўзал хилқат ато этди. Наққош – Тангри бу мисрада мунаққаш сифатида аён бўлмоқда.

”Нақш рақам айлади дилкаш баса” – Ер юзида нақшланган безатилган барча халқ қилинган нарсалар дилкаш – қалбни ўзига тортадиган мафтун этадигандир. Чунки Аллоҳ томонидан яратилган тоғу-тош, ўсимликлар ва ҳайвонот дунёси, инсоният жуда гўзал хилқатда яратилган. Уларни Навоий дилкаш деб тавсифлади.

Юқоридаги тўрт мисра мазмун-моҳияти кўрсатадики, Алишер Навоий бутун само ва ерни гўзал суратда, дилкаш қилиб, яратган зот Аллоҳ эканлигини тан олган ва уни Наққоши

азал сифатида тавсифлаган. Бу ерда Аллох вужуди вожиб ва у яратган борлиқ вужуди мумкин ва вужуди мавжуд сифатида намоён бўлмоқда.

Лек анинг Нақши киби дилнавоз,
Чекмади то хомасидур нақшсоз [2:82].

“Лек анинг нақши киби дилнавоз” – Баҳоуддин Нақшбанднинг дилнавоз Нақш эканлигига ишора этилмоқда. “Дилнавоз” - кўнгилни овловчи ёқимли, севимли маъноларни англатувчи форсий сўздир. Баҳоуддин Нақшбанд яратган таълимот Нақшбандия номи билан бутун жаҳонга машҳур. Баҳоуддин таълимоти “Даст ба кору, дил ба Ёр”, “Нақш банд, ба дил банд” шиорлари ила асосан инсонлар қалбини поклаб, уларни ғафлат уйқусидан уйғотиб, қалбларида Аллохни нақшлашга ёрдам берганлар. Шунинг учун Навоий Нақшбандни дилнавоз, дилтортар Нақш билан қиёс этмоқдалар. Аллох ҳикмат хомаси билан бундай пок инсонни яратган. Баҳоуддин каби Инсонни дилнавоз нақш бўлишининг сирини кейинги мисраларда қуйидагича баён этган:

Собит анинг кўнгли аро нақши жуд,
Маҳв ўлуб ул сафҳада нақши вужуд [2:82].

Алишер Навоий Баҳоуддин Нақшбанд кўнглида нақши жуд собит эканлигини таъкид этмоқда. “Жуд” – форсий сўз бўлиб, инъом, эҳсон, сахийлик, қўли очиқлик маъноларини англатади. Бу мисра ила Тангри Баҳоуддинни шунчалик мукамал қилиб яратганини, унинг изни билан Баҳоуддин кўнгли, қалбида жуд – саховат, эҳсон, бағрикенглик нақш бўлганлиги тавсиф этилган. Шунинг учун Баҳоуддиннинг ўзи амал қилган ва у яратган таълимотнинг моҳияти бутун борлиққа эзгулик қилиш, барчани оғирини енгиллаштириш, хизмат, ҳиммат, риёсиз, пок, ҳалол меҳнат қилишга ундаган камолот йўлидир. Баҳоуддиннинг пок қалбидан чиқадиган ҳар бир нурнинг тебраниши бутун борлиққа ижобий таъсир этган.

“Маҳв ўлуб ул сафҳада нақши вужуд” мисраси кўнгил саҳифасида вужуд нақшлари умуман йўқ бўлганлигига ишоратдир. Алишер Навоий Ҳожа Баҳоуддин Нақшбанд қалбида

Илохий нақшлар – эҳсон ва саховат шунчалик кучли нақш солинганки, унда бундан илгари мавжуд бўлган вужуд нақши, яъни нафс истаклари умуман йўқ бўлганлигини таъкид этмоқда. Инсонда тана, вужуд истаклари асосида нафс пайдо бўлади. Нафс инсонни тубанликка бошлайди ва унинг инсонийлик хислатларини йўқотиб, унда ҳайвоний иллатларни вужудга келтиради. Баҳоуддин қалблари шунчалик пок ва беғубор эдики, унда вужуд истаклари билан боғлиқ нафсоний нақшлар умуман йўқ бўлиб кетган эди. Шунинг учун шу пок қалб туфайли Баҳоуддин юксак қамолот даражасига эришганлар.

Нақшига тенг тутмай ўзин нақши Чин,
Олам ўлуб илгида нақши нигин [2:82].

Бу мисраларда нақш уч маънода келяпти. Биринчи нақш ибораси Баҳоуддин яратган Нақшбандия таълимотини англатса, иккинчиси дунёга машҳурлиги ва жуда гўзалигига қарамай унга тенг бўлолмайдиган Чин нақшидир. Нақшбанд таълимотидаги қалб нақшларига ҳатто энг гўзал деб ҳисобланган Хитой - Чин нақшлари ҳам тенглаша олмади. Баҳоуддин Нақшбанд яратган Нақшбандия таълимотидаги тасаввуфий ғоялар Чин нақши бўлган, бошқа ғояларни куфр аҳли кўнглидан кеткизганига ишоратдир.

Учинчи маънода Баҳоуддин Нақшбанд яратган таълимот ва унинг қалбидаги маърифат натижасида бутун олам унинг назарида қўлидаги узукнинг нақши каби бўлди. Алишер Навоий “Насойимул ул- муҳаббат” асарида Ҳазрат Баҳоуддин Нақшбандни ҳаёти ва таълимотини баён этиб, у кишига доир шундай маълумотни ёзади: “Ҳазрат Хожа Азизон р. а. дер эрмишларки, “Ер бу тоифанинг кўзида бир суфрачадур” ва биз айтамизки,” Тирноқ юзичадур ҳеч нима булар кўзидан ғойиб эмас”[5:152]. Маълум бўладикки, Баҳоуддин Нақшбанд қалб кўзлари очик ва қалбларида бутун олам шунчалик аён эрурки, худди тирноқ юзини оддий инсонлар кўриб тургандай, бутун олам ҳам Баҳоуддин Нақшбанд олдида нигин нақши каби аён бўлган. Демак Баҳоуддин зоҳиран “Олами сағир” – Кичик оламдай бўлсалар ҳам, ботинан “Олами

кабир” – буюк оламга айланган ва қалбларидан тажаллий этадиган нурлар бутун борликни мунаввар этган.

Бўйла нигин нақшига фармонбари,
Мунча ажаб нақш ила деву пари.

Саъй ила бу гунбади бисёрнақш,
Ҳар нечаким айлабон изҳор нақш.

Нақшининг олдида намудор уза,
Нақш бўлуб сафхаи девор уза [2:82],

Алишер Навоий бу мисраларда Баҳоуддин Нақшбанд қалбидаги нақш, яъни у яратган Нақшбандия таълимоти Сулаймон пайгамбар қўлидаги узугининг нақши каби бутун борликқа таъсир эта олганлигини, исломий тарҳи ила деву париларга бўйсиниш, куфру исён нақшини йўқотганлигини тавсифламоқда. Бу гумбаз, осмон, фалак саъй ила кўп нақшлар яратган, яъни турли йўллар билан ибодат қилиш мавжуд бўлган. Одамлар бутларга, руҳлар, жинларга ва бошқа нарсаларга сиғинганлар. Бисёрнақш – Аллоҳдан ўзга нарсаларга боғланишлардир. Саъй этиб турли хилдаги сохта нақшлар яратиб, шу нақшларни маъбуд санаб қалб изҳорларини бажо келтирганлигига ишора билан бутпарастлик, мушрикликни мавжудлиги ёритилмоқда.

“Нақшининг олдида намудор уза” мисраси Баҳоуддин Нақшбанднинг нақши - таълимоти олдида бошқа куфр ва исён нақшлари бутпарастлик ва ширк эканлиги намоеън бўлган ва шунинг учун унинг маърифати нуридан умуман кўринмай кераксиз бўлган ва деворда бу нақшлар йўқ бўлиб кетдилар. Баҳоуддин Нақшбанд қалбидаги нур ва ундан таралган ёруғлик, равшанлик зиёси уларни кўринмас ҳолатга келтирди. Хитойи ва фаранги ва бошқа куфру исён нақшлари Нақшбандия таъсири билан йўқолди. Инсонлар Нақшбандия таълимоти маърифати ва нуру зиёси билан хақиқий имонга мушарраф бўлдилар.

Мунча ажаб нақш била аржуманд,
Кимса эмас ғайри Шаҳи Нақшбанд [2:83].

“Мунча ажаб нақш” деб Нақшбандия таълимотини ажойиб нақш сифатида таърифлаб, Баҳоуддин қалбига солинганлиги айнан шу ажаб нақш Баҳоуддинни Шоҳ Нақшбанд сифатида Нақшбанд аржуманд – азизу мукаррам этилганлигига ишорат этилмоқда. Алишер Навоий Нақшбандия таълимотини ажойиб нақш сифатида тавсифлаб, унинг ўзга таълимотлардан афзал ва улуғворлигини таъкид этганлар.

“Кимса эмас ғайри Шаҳи Нақшбанд” мисраси билан Алишер Навоий айнан Шоҳи Нақшбанд ажаб нақш бўлган Нақшбандия тариқати ва таълимоти билан аржуманд ва азиз этилганлигини баён этмоқда. Алишер Навоий Баҳоуддинни Шоҳи Нақшбанд, яъни барча мунаққашлар – нақш солувчиларнинг шоҳи сифатида улуғлаб, бунга сабаб уни азиз ва мукаррам қилаётган у яратган ажаб нақш – Нақшбандия таълимоти эканлигини айтмоқда. Дарҳақиқат, Баҳоуддин Нақшбанд асослаган гўзал таълимот – Нақшбандия уни Шоҳи Нақшбанд даражасига юксалишига сабаб бўлган.

Алишер Навоийни бу қиёси Абдурахмон Жомийнинг Баҳоуддин Нақшбандга берган кўйидаги таърифига уйғундир.

Сикка,ки дар Ясрибу Батхо заданд,
Навбати охир дар Бухоро заданд.
Аз хати он сикка нашуд баҳравар,
Жуз дили бенақши Шаҳи Нақшбанд [5:211].
Мазмуни:

Муқаддаслик нақшини аввал Макка ва
Мадинага урдилар,

Кейинчалик муқаддаслик нақшини
Бухорога урдилар.

Унинг нақшидан ҳеч ким баҳраманд бўла
олмади,

Фақатгина Шоҳ Нақшбанднинг нақшсиз
юраги баҳра топди.

Абдурахмон Жомий каби Алишер Навоий
ҳам Баҳоуддин Нақшбанд қалбини бенақш,
яъни бошқа нақшлардан фоний бўлган ва
муқаддаслигини таъкид этмоқда.

Жонға чекиб ранжу ано нақшини,
Сизмоқ учун анда фано нақшини[2:83],

Баҳоуддин Нақшбанд камолот йўлида риёзат чеккани, машаққатлар, азоблар кўрганлигини бу мисралар орқали Навоий баён этмоқда. Мақомотларда Нақшбанд узоқ муддат ўз нафсига ҳукмдор бўлиш, нафси амморани йўқотиш ва нафсни тарбиялаш учун риёзот чекканлари ёзилган. Баҳоуддин Нақшбанд риёзотдан мақсади вужудида фано нақшининг сизмоқ – чизмоқ, нақш солмоқдир.

Демак, инсон камолотининг асосий воситаларидан бири фано бўлиш, барча тааллуқотлардан узилишдир.

Жони чу ул нақш макони бўлуб,
Нақшдин ўзга бори фони бўлуб [2:83].

“Жони чу ул нақш макони бўлуб” - Баҳоуддин Нақшбанд барча Аллоҳдан ўзга боғланишларни тарк этиб, фано ҳолатига етганида унинг жони – ҳам вужуди, ҳам руҳи, бутун борлигини Аллоҳ нақши маконига айланди. Яъни Баҳоуддин Нақшбанд илоҳий сифатларга эга бўлди. Баҳоуддин жисму жонига Аллоҳ нақши макони бўлгани учун Аллоҳ нақшидан ўзга нарсалар йўқ бўлди. Баҳоуддин Нақшбанд бу мазмунда шундай деганларини Яъкуби Чархий қуйидагича таъкидлаган:

Зи ғайрат хонаи дилро зи ғайрат кардаам
ҳоли,

Ки ғайратро намешояд дар ин ҳилватсаро
будан [14:183].

Мазмуни:

Ғайрат қилиб қалб уйимни, Аллоҳдан ўзга
нарсалардан бўшатдим.

Чунки ғайр - Аллоҳдан ўзга нарсалар бу
хилватсаро (қалбда) бўлишига муносиб эмас.

Нақшбандийнинг “Даст ба кору, дил ба Ёр”
ва “Нақш банд ба дил банд” шиори шунга уйғун
моҳиятни англатади.

Турфа буким нақшга кўз солмайин,
Жонида жуз нақши бақо қолмайин [2:83].

“Турфа буким нақшга кўз солмайин” –
Баҳоуддин Нақшбанд бутун вужуди ва руҳияти

кўз бўлиб, фақат ягона нақш – Наққоши Азал
ва Абадни кўрган ва бошқа нақшларга назар
солмаганлигига ишорат этилмоқда. “Жонида
жуз нақши бақо қолмайин” – Баҳоуддин
Нақшбанд вужуди, руҳияти, жисму жонида
фақатгина бақо нақши қолди, унга абадийлик
нақши чизилди. Бақо – фанонинг зидди,
давомийлик. Тасаввуфий истилоҳда қулнинг
ўзида мавжуд нарсалардан кечиб, Аллоҳга оид
ҳақиқатлар билан бақога эришиш. Башарият
иродадан илоҳий, яъни энг олий иродага
юксалишдир.

Кўнгли чекиб маскан аро нақши сайр,
Сайрда йўқ кўнгли аро нақши ғайр [2:83].

Баҳоуддин Нақшбанд бақо ҳолатига
етаётгандан кўнгли бутун борликда Аҳадият
нақшида сайр эта бошлади. Сайр – тариқатда
тариқат асосчиси бино этган усул доирасида
маънавиятнинг юксалиши, руҳий камолотга
етиштирувчи саёҳатдир. “Сайрда йўқ кўнгли
аро нақши ғайр” – Баҳоуддин Нақшбанд сайр
этиб кўрдик, кўнглида Аллоҳдан ўзганинг
нақши йўқ.

Сайр анга бу токи мунаққаш уза,
Нақш кафи лавҳаи заркаш уза [2:83].

Баҳоуддин Нақшбанд айтар эдилар: «Ҳар
бир машойихнинг ойинасида икки томон бор,
бизнинг ойинаммизда эса олти томон. Қирқ
йилдирки, биз ойнадорлик қиламиз, вужудимиз
ойинаси ҳеч қачон хато қилган эмас. Ҳар вақт
сенинг кўнглингдан нимаики ўтса, биз уни
беҳато кўраамиз».

Қутбул-авлиё Абдул Қуддусдан накл
қилинишича, у айтган экан: Хожамиз
(қаддасаллоҳу сирраҳу-л-азиз) сайри осмон ва
ернинг барча табақаларига жорий эди»[1:141].
Манбадан келтирилган бу иқтибос Алишер
Навоийнинг юқорида келтирилган фикрларини
ҳақ эканини исботлайди.

Баҳоуддин Нақшбанд мунаққаш тоқ, яъни
Аллоҳ билан нақшланган, улуғвор манзил бутун
борлик узра сайр этди.

“Нақш кафи лавҳаи заркаш уза” – Зар
тортувчи, бошқа металллардан зарни олувчи лавҳ
тимсоли бўлган Аллоҳ нақшланган қалбда

фақатгина бир нақш Аллоҳ нақши кифоя эканлигига ишоратдир. Яъни қалб покланиб Аллоҳ назаргоҳи, маконига айланса, бундай қалб ҳам зарга айланади, ҳам тош қалбларни дуру инжуга айлантириб, бошқа металллардан зарни тортиб олгани каби, кимёи саодат оксири аҳмар бўлади. Чунки бундай қалб инсонларни зангламайдиған олтинга айлантиради.

Чун изининг нақшига суртуб жабин,
Равшан этиб кўз фалаки нақшбин [2:83].

Бу мисралар ким пешонасини, манглайини нақшбандлар изига суртса, яъни уларнинг йўлидан бардавом бўлса, албатта яхши натижаларга эришади деган маъноларни англатади.

“Равшан этиб кўз фалаки нақшбин” – нақшбандия изидан бораётган инсон нақшини кўриб турган фалак уларни кўзларини равшан этади, йўлларини ёритади. Нақшбандия таълимотининг Баҳоуддин Нақшбанд “урватул вусқо” – кучли туткич деган [1:120]. Баҳоуддин Нақшбанд ва нақшбандлардан Аллоҳ рози бўлиб, уларни таълимотини ҳозирги кунгача жаҳоншумул ва барҳаёт қилиб азиз ва мукаррам этганлигига сабаб Наққоши Азал Ер юзида Баҳоуддин каби инсоннинг вужудини яратганидир. Алишер Навоий инсон вужуди кудратидан ҳайратланиб, Шоҳ Нақшбанддек улуғ инсонни ўз асарида тавсифлаган.

ХУЛОСА

Алишер Навоийнинг Баҳоуддин Нақшбандга бағишланган ўтғиз мисрасининг фалсафий таҳлили асосида қуйидаги хулосаларга келиш мумкин:

1. Буюк шоир бутун борлиқни яратган, гўзал суратда нақшлаган зот Аллоҳни Наққош эканлигини ёзади. Навоийнинг фикрича, Баҳоуддин Нақшбанд каби дилнавоз нақшни ҳам Аллоҳ яратган. Баҳоуддин Аллоҳ хомаси, яъни қалами ижод этган ноёб нақшларидан биридир. Унинг дилнавозлиги шундаки, Баҳоуддин қалбидаги наво бошқа қалбларда ҳам нақшланади, акс садо беради. Бундан маълум бўладики, Аллоҳ инсонни яратаётганида унинг

фитратида кучу қувватнинг имконини ҳам яратади.

2. Алишер Навоий фикрича, Баҳоуддин Нақшбанд улуғворлиги шундаки, унинг кўнглида жуд - эҳсон, саховат жойлашгани учун унга халқпарварлик, инсонпарварлик, эзгулик қилиш хосдир. Шунинг учун ҳам у яратган Нақшбандия таълимотида “Даст ба қору, дил ба Ёр” ҳаётий шиор бўлган. Навоий Баҳоуддинни дилнавоз нақш ва у яратган таълимот – Нақшбандияни ажаб нақш деб таърифлайди ва ана шу таълимот туфайли Баҳоуддинни аржуманд – бутун борлиқга азизу мукаррам бўлганлиги туфайли уни Шоҳи Нақшбанд номи билан улуғланганлигини тавсифлайди.

3. Баҳоуддин Нақшбанд даражасидаги камолотга эришиш учун инсон ўзини англаши, нафсини бошқариши, барча боғланишлардан узилиб, фано мақомидан ўтиб, бақо даражасига етиши керак. Бу даражаларга етишда Нақшбандия таълимотидаги “Сафар дар ватан” – ботинга сафар ва “Хилват дар анжуман”, яъни анжуманда хилватда бўлиш ва “Вуқуфи қалбий” – қалбдан огоҳ бўлиш тамойилларининг ўрни катталигини сайр тушунчаси билан очиб берган.

4. Нақшбандия таълимотида Баҳоуддин Нақшбанд киритган янги тамойил “Вуқуфи қалбий” бўлиб, унга асосан қалб ўз асли бўлган Аллоҳга назар қилиши, инсон эса қалбига назар қилиб, асл моҳиятни англаши лозим. Алишер Навоий маҳорат билан охириги мисраларда “Вуқуфи қалбий” тамойилининг аҳамиятини очиб бера олган.

Умумий хулоса қилиб айтганда, Алишер Навоийнинг Баҳоуддин Нақшбандга берган тавсифи унинг шеър мулкининг султони эканлигига яққол далилдир.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Абул Муҳсин Муҳаммад Абул Муҳсин Муҳаммад Боқир ибн Муҳаммад Али. Мақомоти Хожа Баҳоуддин Нақшбанд / Форсийдан таржимон, сўз боши, изоҳ ва луғат муаллифи Маҳмуд Ҳасаний. – Тошкент: Ўзбекистон, 2019. – 335 б.
2. Алишер Навоий. Ҳайрат ул-аброр / Хамса. Тўла Асарлар Тўплами. Ўн жилдлик. Олтинчи жилд. – Тошкент: Фафур Фулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2011. – 805 б.

3. Баҳоуддин Нақшбанд. Аврод (тўлдирилган қайта нашр) / Мақола, изоҳ ва шарҳлар муаллифи ва таржимон Г.Н.Наврўзова. – Тошкент. “Sano-standart” нашриёти, 2019. – 112 б.
4. Баҳоуддин Нақшбанд Бухорий. Нашрга тайёрловчи ва изоҳлар муаллифи Йўлдош Эшбек. – Қарши: “Насаф” нашриёти, 2010. – 240 бет.
5. Баҳоуддин Нақшбанд (Манбалар таҳлили). Тўплаб нашрга тайёрловчи мақола изоҳ ва шарҳлар муаллифи. Г.Н.Наврўзова. – Тошкент: “Sano-standart” нашриёти, 2019. – 256 б.
6. Бухорий С.С. Ҳазрат Баҳоуддин Нақшбанд (Дилда ёр) – Т.: “Бухоро”, “O‘qtuvchi” нашриёт-мабаа ижодий уйи, 2007. – 120 б.
7. Ислом. Энциклопедия. – Т.: «Ўзбекистон миллий энциклопедияси» Давлат илмий нашриёти, 2017. – 672 б.
8. Наврўзова Г. Нақшбандия тасаввуфий таълимоти ва баркамол инсон тарбияси. – Тошкент: Фан, 2005. – 233 б.
9. Наврўзова Г. Н Нақшбандия – камолот йўли. – Тошкент: Фан, 2007. – 189 б.
10. Наврўзова Г.Н. Хожа Баҳоуддин Нақшбанд ҳаёти ва маънавий мероси. – Т.: Фан, 2021. – 244 б.
11. Наврўзова Г., Зоиров Э. Бухорои шарифнинг етти пири. – Тошкент: Muharrir nashriyoti, 2018. – 72 б.
12. Navruzova G.N. Bahauddin Naqshband – the seventh pir of Bukharai Sharif (Noble Bukhara). Islom tafakkuri (Maxsus son), 2020. – B. 5-8.
13. Navruzova G.N., Ubaidova V.E. Pharaoh of the weavers of Bahauddin Naqshband. *Academicia. An International Multidisciplinary Research Journal*. Vol. 10 issue 5, May 2020. Impact Factor: SJIF 2020=7.13. 922-926 pages.
14. Яъкуби Чархий. Рисолат унсия // Рисолаҳои пирон ва пайравони нақшбандия. – Душанбе, 2017. – Б. 180-187.
15. Сайфиддин Сайфулло. Етти Пир (Дунё муршидлари). – Т.: O‘zbekiston, 2019. – 288 б.
16. Тримингэм Дж.С. Суфийские Ордены в исламе. Пер с англ. А.А.Ставиской, под редакцией и с предисл. О.Ф. Акимовской. – М.: Наука. ГРВЛ, 1989. – 328 с.
17. Фахруддин Али Сафий. Рашаҳоту айнил-ҳаёт («Обихаёт томчилари»): тарихий-маърифий асар / Табдил қилувчилар, нашрга тайёрловчилар: М.Ҳасаний, Б.Умрзоқ. Масъул муҳаррир: Б.Умрзоқ (ЎзР ФА Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик институти). – Т.: Абу Али Ибн Сино номидаги тиббиёт нашриёти, 2004. – 536 б.
18. Shaykh Muhammad Hisham Kabbani. *The Naqshbandi Sufi Way History and Guidebook of the Saints of the Golden Chain*. – Chicago, 1995. – 469 p.
19. Хожа Абдулҳолик Гиждувоний. Сўз боши, таржима лугат ва изоҳлар муаллифи Маҳмуд Ҳасаний. – Тошкент: Ўзбекистон, 2003. – 128 б.
20. Юрген Пауль. Доктрина и организация Хваджаган-нақшбандий в первом поколении после Бахауддина // Суфизм в Центральной Азии (зарубежные исследования). – Санкт-Петербург: Наука, 2001. – С 160.

